

SOCIAL MOVEMENTS - PRODUCT OF COLLECTIVE BEHAVIOR

Mirabela Rely Odette CURELAR

Associated Professor PhD
„Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu

Sheilla Patricia STAMATOIU

Faculty of Political Sciences, Philosophy and Communication Sciences
West University of Timișoara

ABSTRACT:

SOCIAL MOVEMENTS ARE RARELY APPROACHED AS A PRIMARY OBJECT, BUT RATHER AS A PARTICULAR CASE, SO THEY ARE STUDIED AS SPECIFIC FORMS OF COLLECTIVE BEHAVIOR OR INDIRECTLY ADDRESSED BY THE GLOBAL PRISM OF COLLECTIVE VIOLENCE, REPRESENTING, ACCORDING TO SOME RESEARCHERS, THE MAJOR PHENOMENON TO BE EXPLAINED. IT IS DIFFICULT, HOWEVER, TO TALK ABOUT A "CLASSIC" MODEL OF "SOCIAL MOVEMENTS".

KEY WORDS: COLLECTIVE BEHAVIOR, COLLECTIVE VIOLENCE, SOCIAL MOVEMENTS, SOCIOLOGICAL ANALYSIS, PREFERENCE STRUCTURES.

Mișcările sociale constituie astăzi o preocupare și un obiect recunoscut al analizei sociologice. Sociologia sau psihologia socială a comportamentului colectiv a impus o analiză sociologică a *mișcărilor sociale*, oferind un tablou unilateral al unei perioade semnificative din analiza mișcărilor sociale, care să anuleze complexitățile și eventualele ambiguități.

Mișcările sociale sunt rareori abordate ca obiect principal, ci mai curînd ca un caz particular, astfel, ele sunt studiate ca forme specifice ale comportamentului colectiv sau abordate indirect prin prisma globală a violenței colective, reprezentînd după unii cercetători, fenomenul major ce trebuie explicat. Este dificil însă, să vorbim despre un „model clasic al „mișcărilor sociale”.

McCarthy și Zald propun, într-un articol cunoscut, următoarea definiție: „O mișcare socială este un ansamblu de opinii și de credințe comune unei populații ce își exprimă preferințele pentru schimbarea unor elemente ale structurii sociale și/sau ale distribuției recompenselor într-o societate”(1977, pp. 1217-1218). În această accepție, mișcările sociale nu sînt, așa cum o recunosc cei doi sociologi americani, „nimic altceva decît structuri de preferințe”, cu condiția ca acestea să fie „orientate înspre schimbarea socială”; în mod cu totul surprinzător, această definiție nu spune nimic despre mobilizarea actorilor sociali și eforturile lor de a traduce aceste preferințe într-o acțiune colectivă.

Le Bon reușește propune un demers științific, în care, pe de o parte, individul în mulțime este asemănător subiectului hipnotizat; și este chiar și mai puțin capabil să reziste,

„deoarece sugestia, fiind aceeași pentru toți indivizii, se exacerbează prin reciprocitate" (p. 16), iar pe de alta, sugestia stă și ea la originea relației asimetrice și total inegale dintre conducător, și mulțime, „o turma care nu poate nicidecum să se lipsească de stapîn" (p. 65). Conducătorul, dacă este agreat, fascinează mulțimile și, prin afirmațiile sale repetate se produce jocul(rolul) contagiunii. Așa se explică pretinsa „lege psihologică a unității mentale a mulțimilor" [1] (*Psihologia mulțimilor*, 1895 [1990], p. 14). Și Charcot spunea: „Sa cunoști arta de a impresiona imaginația mulțimilor înseamnă să cunoști arta de a le cîrmui"p. 38). Așadar, mișcările sociale ar putea constitui un rezultat, sau un produs al comportamentului colectiv.

Mișcările sociale sunt rareori abordate ca obiect principal, ci mai curînd ca un caz particular: astfel, ele sînt studiate ca forme specifice ale comportamentului colectiv sau abordate indirect prin prisma globală a forței colective, reprezentînd după unii cercetători, fenomenul major ce trebuie explicat.

Park consideră că procesele trec printr-o succesiune de faze: încep printr-o fază de *agitație socială*(social unrest), continuă prin „*mișcări de masă*" și ajung la o *adaptare sau o transformare a instituțiilor* (1969, ed. A 3-a, p. 786), iar una dintre sarcinile majore ale sociologiei constă în evidențierea proceselor prin care „societatea” „este formată și reformată”. El atribuie comportamentului colectiv un loc central în schimbarea socială, conferindu-i o dimensiune *creatoare*. Park a deschis o cale în ceea ce privește *dinamica* asupra societății, deoarece „instituțiile existente reprezintă mișcări sociale ce au supraviețuit conflictului dintre culturi și lupta pentru existență”(p. 873), astfel sociologii trebuie să acorde o atenție susținută *mișcărilor sociale*. El se bazează pe distincția dintre mulțime și public pe „forma și efectele interacțiunilor" (p. 869). *Mișcările sociale* reprezintă manifestări singulare ale comportamentului colectiv, în din această perspectivă lărgită, interesul pentru mișcările sociale sau „mișcările de masă", după expresia lui Park, se poate dezvolta liber.

Herbert Blumer a fost primul sociolog care propune un mod de analiză centrat asupra proceselor sociale, avînd în vedere *fluiditatea* acestora și acordă atenție legăturilor dintre *mișcările sociale* și marile tendințe culturale. El susține *teza contagiunii*, pe de o parte, conform căreia, „indivizii își reflectă reciproc modul de a simți și, astfel, îl intensifică”(1946, p. 170), iar pe de altă parte, rămîne fidel concepției existenței unei *istorii naturale* a mișcărilor sociale prin care o mișcare socială ar parcurge cîteva etape: prima ar fi *agitația socială*, a doua *exaltarea populară*, a treia *formalizarea*, iar a patra *instituționalizarea*, conform schemei lui Dawson și Gettys (1935, cap.19). Este preocupat de evoluția unei mișcări sociale și de mecanismele dezvoltării și organizării acesteia.

Sociologii **Miller și Dollard** analizează comportamentele agresive observabile la mulțimi, drept răspunsuri la o frustrare existentă, susținînd existența unei relații de echivalență între gradul de frustrare și intensitatea agresivității(Dollard et al, 1939). Atenția se deplasează de pe *tema contagiunii* pe *tema convergenței*, adică a unor experiențe trăite de către membrii unor anumite categorii sociale, care ar avea ca rezultat pregătirea acestora pentru acțiuni colective de tip agresiv. Astfel, nu se poate vorbi despre o disociere totală între comportamentele normale ale individului și comportamentele specifice mulțimii. Tema convergenței propune și noțiunea de *frustrare relativă*, ceea ce explică multiple forme de violență colectivă.

Conform definiției propuse de **Ted Gurr** în lucrarea *Why Men Rebel*, *frustrarea relativă* se recunoaște prin „percepția de către actorii sociali a unui decalaj între așteptările lor privitoare la unele bunuri valorizate(*value expectations*) și capacitatea lor de a le obține(*value capabilities*)”[2] (1970, p.24). El distinge trei forme de frustrare relativă:

- prima, denumită *decreasing attainments* este frecventă îndeosebi în societățile tradiționale și se caracterizează printr-o capacitate scăzută de a satisface așteptări stabile.
- a doua, denumită *aspirational deprivation*, este adesea intensă în societățile ce se confruntă cu nenumăratele provocări ale modernizării.
- a treia, intitulată *progressive deprivation* este definită printr-o sporire accentuată a distanței dintre satisfacții, ce cunosc un regres evident, și așteptările ce par să sporească, după o creștere paralelă a ambelor.

Ipoteza majoră pe care se bazează întreaga carte a lui **Gurr** susține că „Potențialul de violență colectivă variază puternic o dată cu intensitatea și amploarea frustrării relative în rândul membrilor unei colectivități” (1970, p. 24, p. 360).[3]

Alain Touraine consideră că analiza violenței politice se află în antiteză cu abordarea *mișcărilor sociale*, dacă acestea din urmă ajung în situația de a „se întîlni” cu statul într-un moment sau altul al traiectoriei lor.

James Gesch-Wender(1968) vorbește despre separarea dintre aspirațiile și condițiile reale, ce constituie diferitele forme de frustrare relativă, și propune ca participarea la **mișcările sociale** să fie privită ca o tentativă de reducere a *disonanței cognitive inițiale*(acțiunile sunt în contradicție cu gândirea), ce stă la baza experienței frustrării relative.

Guerney și Tierney(1982) au în vedere trecerea de la nemulțumirea indusă de frustrare, la mobilizare și acțiune colectivă, adică tocmai la procesul de formare a unei mișcări sociale., ei apreciază perturbările ordinii publice, mișcările contestatate și în general, toate formele de comportament colectiv ce au constituit obiectul lor de studiu, doar ca manifestare a unei erupții de furie, în care indivizii sunt agregați și animați de aceleași dispoziții, creând o omogenitate de atitudini și motivații, iar valul de nemulțumiri individuale ar fi suficient pentru a provoca un protest colectiv, altfel spus, o mișcare socială nu ar fi altceva decât produsul unui comportament colectiv.

Teoria normei emergente, elaborată de **Tumer și Killian** în lucrarea *Collective Behavior(Comportamentul colectiv,1957)* constituie un alt mod de analiză a comportamentului colectiv. Teoria pune accentul pe dimensiunea propriu-zis colectivă: „Ea insistă asupra continuității dintre comportamentele normale de grup și comportamentele de mulțime”(1964, p. 392). *Mișcările sociale* sunt definite drept „o colectivitate ce acționează cu o oarecare continuitate pentru a promova sau rezista la o schimbare în societatea sau grupul din care face parte” (1957, p. 308). Tumer și Killian evidențiază importanța strategiilor de dezvoltare a unei mișcări sociale, deosebind strategiile de control, adoptate de preferință de către mișcările „orientate către putere”, de strategiile de transformare personală, adoptate de mișcările „orientate către valori”. [4]

Neil Smelser asemeni lui Tumer, și Killian în lucrarea *Theory of Collective Behavior, Teoria comportamentului colectiv, 1962*, este preocupat de importanța naturii sociale, și nu psihologice, a comportamentului colectiv(p. 11-12). [5] În timp ce Tumer și Killian își propun în principal să stabilească importanța dimensiunii propriu-zis *colective* a comportamentelor calificate, **Smelser** este tentat să le înțeleagă pornind de la un cadru de referință *sistemic*. **Smelser** preia, în mare măsură „logica” și „substanța” schemelor lui Parsons, în dorința construirii „unei ordini sociale perturbate”(p. 23), prin care se pot distinge forme specifice în funcție de natura componentei respective pe care comportamentul colectiv își propune să o „reconstituie”. Astfel, mișcările se deosebesc de exploziile colective (collective ouibursts)—panicile, entuziasmele debordante (crize) și izbucnirile de ostilitate—nu numai prin durata lor mai mare, ci și prin aceea că au legătură cu cele mai înalte componente, adică valorile propriu-zise, sau cel puțin cu normele, pe care încearcă „sa le restaureze, protejeze, modifice sau (chiar) creeze”. **Smelser** sesizează contrastul accentuat

dintre comportamentul instituționalizat și comportamentul colectiv. Diferența constă în modul lor specific de *răspuns* la o tensiune existentă sau în felul lor de a o gestiona. Comportamentul instituționalizat încearcă să „reintegreze noile principii... în nivelurile operatorii ale acțiunii sociale”, pe când, comportamentul colectiv dobândește o dimensiune de iraționalitate, „Comportamentul colectiv reprezintă acțiunea celui nerăbdător” (p. 72). Teoria lui **Smelser** urmărește ca principii: discontinuitatea dintre comportamentul instituționalizat și comportamentul colectiv, ponderea decisivă a credințelor generalizate, și insistența asupra caracterului neadaptat, uneori iresponsabil, al comportamentului colectiv. **Smelser** ne propune o grilă elaborată de analiză identificând cinci determinanți: conductibilitatea structurală (*structural conduciveness*), tensiunea structurală, dezvoltarea și răspândirea unei credințe generalizate, „factori precipitanți”, „mobilizarea participanților în vederea acțiunii” (pp. 15-17), și un un „contradeterminant”- funcționarea controlului social.

William Kornhauser în lucrarea *The Politics of Mass Society* (*Politica societății de masă*, 1959) urmărește *tema societății de masă*, care este o reflecție asupra factorilor propice mobilizării în cadrul unor mișcări extremiste și a marginalizării sociale. Teoria sa prezintă comportamentele extremiste ca depinzând exclusiv de fragilitatea legăturilor sociale. **Kornhauser** folosește termenul de *criză* pentru a desemna recesiunile economice și umilințele naționale produse de o înfrângere militară. Putem vorbi de crize ale accesului la modernitate, cât și de crize ale sistemului social.

Etapa mobilizării resurselor

Expresia „mobilizarea resurselor” a fost creată de **McCarthy și Zald** (1973, 1977) și va genera un adevărat curent. În baza unor *principii generale de analiză*, se poate vorbi de apariția unei paradigme construite în mare măsură pe o *ruptură* de teoriile dominante anterior, în timpul „etapei comportamentului colectiv”. Noua generație de cercetători folosește direct în raționamentele sale termenul de *mișcări sociale*, astfel mulțimea își pierde statutul de referent privilegiat sau, cel puțin, obligatoriu. Sociologii ce aparțin acestui curent sunt mai preocupați de procesele de *mobilizare*, și sunt foarte sensibili la importanța *organizațiilor* în apariția și dezvoltarea mișcărilor sociale, Așadar, putem vorbi despre afirmarea unei *continuități* între comportamentele instituționalizate, în special în domeniul politic, și cele adoptate de către participanți la mișcările sociale. Cercetătorii abordează studiul *mișcărilor sociale* din punctul de vedere al *conflictelor* pe care le generează, decât pornind de la *tensiunile* pe care le-au produs.

McCarthy și Zald în articolul „*Resource Mobilization and Social Move-ments: A Parțial Theory*” („*Mobilizarea resurselor și mișcările sociale: o teorie parțială*”), din 1977 reduc nivelul mișcării sociale propriu-zise în favoarea nivelului organizării mișcării sociale (1977, p. 1218) [6], deoarece orice organizație reprezintă o structură care permite reducerea costurilor. Ei încearcă chiar să transpună categoriile economice de industrie și de sector în domeniul mișcărilor sociale: astfel, o *industrie a mișcării sociale (SMT)* regroupează toate formele de organizare ale mișcării sociale, în timp ce *sectorul mișcărilor sociale (SMS)* cuprinde toate industriile de acest tip dintr-o societate. Un rol important îl au: *ajutorul extern* și *întreprinzătorii politici*. Luptând împotriva unei imagini ce prezenta mișcările sociale drept expresia pură a unei nemulțumiri acute venită din partea colectivității vizate, **McCarthy și Zald** ajung să propună o concepție foarte diferită, în care doleanțele și beneficiarii potențiali ai mișcării contează în general mai puțin decât resursele și actorii sociali susceptibili de a le procura. Astfel, actorii esențiali sunt membrii *constitutivi (constituents)* ai unei organizații a mișcării sociale, care îi furnizează resursele, în interiorul cărora există *membri din convingere (conscience constituente)* ce nu vor avea nici un beneficiu direct de pe urma eventualului succes în atingerea obiectivelor mișcării. De asemenea, există simpatizanți (adherents),

indivizi sau grupuri, care cred în obiectivele propovăduite de mișcarea socială. Unele colectivități au fost supuse unor privațiuni și au avut motive de a protesta, dar au fost subreprezentate în mișcările sociale, astfel, organizațiile mișcării sociale în timpul agitațiilor din anii 60 puteau fi marcate de prezența predominantă a „profesioniștilor”.

Organizația profesionistă a mișcării sociale (Professional SMO) poate fi recunoscută după modul său de conducere și proveniență, în mare măsură externă, a resurselor de care dispune. Ea cuprinde: *echipe tranzitorii (transitory teams)* constituite, *pe de o parte, din studenți și profesioniști*, în măsura să-și administreze timpul, și, *pe de alta, din întreprinzători angajați în adevărate cariere* pe care le realizează în general în interiorul unei anume industrii a mișcării sociale, sau trecând de la una dintre aceste industrii la o industrie vecină. O *mișcare socială* poate fi considerată un grup de interes.

Anthony Oberschall va elabora varianta desăvârșită, socotită astăzi clasică, a curentului mobilizării resurselor. El insistă și asupra importanței ajutorului extern și pune accentul pe gradul și modalitățile de organizare ale colectivității mobilizabile. Interesul său se îndreaptă spre ceea ce se petrece la nivelul colectivității mobilizabile și nu la nivelul individului calculat. Interesul lui Oberschall se îndreaptă în primul rând către colectivitatea mobilizabilă și caracteristicile sale, ce influențează în mod hotărâtor, după cum am văzut, atât șansele de mobilizare, cât și forța și durata mișcării protestatice. **Oberschall** propune o dimensiune orizontală, a organizării interne a colectivității, și o dimensiune verticală privind legăturile colectivității mobilizabile cu celelalte colectivități. Astfel, distingem două cazuri: cazul integrării și, în opoziție, cazul segmentării. O colectivitate segmentată este o colectivitate care întreține puține legături cu celelalte și nu accede cu ușurința la centrele de putere. Ea trebuie să se bazeze în primul rând pe forțele proprii, fără a aștepta sprijin din partea elitelor externe. O teorie aprofundată a *mișcărilor sociale* presupune o teorie a mobilizării. Nu există *mișcare socială* efectivă și durabilă fără capacitate de acțiune colectivă. **Oberschall** rămâne rezervat în ceea ce privește dimensiunea politică prezentă în analiza pe care o face cuplului integrare/segmentare, având în vedere modalități de acces la centrele de putere.

Charles Tilly prezintă procesele de mobilizare utilizând termenii de: *politic(polity)*, alcătuit dintr-un guvern și din *părți aflate în luptă(contenders)* și în poziții mai mult sau mai puțin favorabile pentru a-l influența; de *membri ai politicului*, ce au un acces instituționalizat la centrele de putere; și de *contestatari (challengers)* care, pentru că nu fac parte din politic, nu beneficiază de asemenea avantaje. **Tilly** este interesat mai mult de coalițiile susceptibile formate între guvern, membri și contestatari. Intrarea în sistemul politic este prezentată de Tilly ca una din mizele esențiale ale mișcărilor sociale, analizele sale socio-istorice conducându-l la evidențierea unei dezvoltări paralele a mișcărilor sociale și a naționalizării politicului. Demersul lui Tilly se înscrie în paradigma raționalității, iar în interiorul unei singure și aceeași paradigme există o înlănțuire de acest tip: *raționalitate* înseamnă *strategie*, iar *strategia* favorizează *politica*. Tilly subliniază faptul că modurile de exprimare a nemulțumirii într-o perioadă determinată sunt limitate, iar mișcărilor sociale trebuie să țină seama de asta.

Doug McAdam propune modelul procesului politic (*Political Process Model*), care nu se limitează la dimensiunea politică, ca model de tranziție, ci mai degrabă la „*structura șanselor politice*”. **McAdam** dezvoltă ideea că o creștere a șanselor politice (*expanded political opportunities*), reducând diferența de putere între colectivitatea contestatară și elitele constituite și reducând riscurile de represiune, se poate vorbi de apariția unei mișcări protestatice (1982, pp. 40-43) [7], „the expected result”.[8], datorată unui comportament colectiv asumat. Influențați de curentul mobilizării resurselor, cercetătorii sociologi au

analizat complexitatea mobilizărilor colective, clarificând anumite tipuri de mișcări, mișcarea negrilor fiind înțeleasă ca o *mișcare de integrare socială și politică*.

Dincolo de mobilizarea resurselor. Către o abordare multidimensională?

Curentul mobilizării resurselor, dincolo de diferențele dintre tendințe, a avansat și dezvoltat o concepție tare dar îngustă, asupra mișcărilor sociale. Resursele sunt de mai multe tipuri: resurse utilitare, resurse coercitive și chiar resurse normative. Insistența asupra mobilizării resurselor a fost simultană cu o subestimare a mobilizării loialităților. În curentul mobilizării resurselor există o „viziune lineară asupra mișcărilor sociale”(Joseph Gusfield, 1981), iar „viziunea lineară” nu constituie cea mai adecvată perspectivă pentru înțelegerea mișcărilor sociale în dimensiunea lor culturală, prin care „valorificarea potentialului uman reprezenta, în opinia mea, esența dezvoltării societății”[9]. Avem în vedere câteva exemple:

Articolul scris de **Bert Klandermans**, privind deciziile individuale de participare la o mișcare socială, analizează astfel participarea, în dubla relație pe care o întreține, pe de o parte cu avantajele colective ce pot decurge de aici, pe de alta cu costurile și beneficiile selective pe care le poate presupune, combinând doi factori: *așteptările* actorului social cu privire la rezultatele acestei acțiuni și *valoarea* pe care o acorda unor asemenea rezultate (*Expectancy—value models*). „Motivele colective” pot fi suficient de puternice pentru a mobiliza persoanele. Performanțele depind de forța factorilor mobilizatori, iar „evaluarea performanțelor respectă principiul ierarhiei”[10]. Klandermans identifică dublul aspect al mobilizării: mobilizarea consensului(convingerilor) și mobilizarea acțiunii propriu-zise, „deschizând calea spre sinteze generalizatoare”[11].

McAdam propune înlocuirea modelului mobilizării resurselor cu modelul procesului politic, insistând asupra *reprezentărilor colective*, sau asupra existenței unor schimbări determinate în aceste reprezentări, ce constituie ultima condiție fundamentală a apariției unei mișcări sociale. El subliniază că transformarea reprezentărilor este mai frecvent întâlnită la membrii unei colectivități ce se sprijină pe o organizare internă puternică (axa 1) și care beneficiază de o structură mai deschisă a șanselor politice (axa 2). O a treia axă a modelului său, *formarea unei definiții a situației mai favorabile acțiunii*(axa 3), subliniază faptul ca ea este în sine un factor distinct *din punct de vedere analitic* pentru apariția unei mișcări sociale.

Bert Klandermans și Sidney Tarrow inițiază cercetarea privind *noile mișcări sociale*, care în concepție mesianică(vizionară, imaginară) sunt mesagerii societății viitoare. Sinteza abordărilor europene și americane ar putea avea ca efect pozitiv completarea perspectivei mobilizării resurselor printr-o mai bună înțelegere a ancorării structurale a mișcărilor sociale în societatea globală și „planificarea strategică a entităților publice”[12].

Habermas descrie noile mișcări sociale drept „mișcări de refuz” și „de rezistență la colonizarea lumii trăite”. Literatura referitoare la noile mișcări sociale este străbătută de opoziția a două interpretări, una insistând pe *direcția ofensivă a noilor mișcări sociale* și pronunțându-se, pe un plan mai mult normativ decât analitic, cealaltă subliniind *caracterul lor defensiv*, având în vedere „apărarea națională”[13], prin care mișcările sociale să aibă în vedere „abilitatea fenomenului democratic de a aduce schimbare socială pozitivă”[14], ajungând astfel la concluzia contrară. Înțelegerea fenomenului democratic îi creează individului posibilitatea de a acționa în cunoștință de cauză. „Cunoașterea îi permite acestuia să prevadă ori să poată prevedea rezultatul faptei sale.”[15]

Cea mai semnificativă contribuție în *mișcărilor sociale* este *dimensiunea culturală*, pentru care „elementul central este încrederea”[16]. Dimensiunea culturală se traduce printr-un nou interes acordat valorilor sau, mai exact, *schimbărilor de valori*, care au în vedere utilizarea internetului „drept teren dedicat expresiei individuale, într-un climat democratic și cooperativ.”[17]. Societățile au cunoscut, o „revoluție tăcută”, a „valorilor post-

materialiste”(exprimare liberă de sine, participare), în detrimentul valorilor „materialiste”(ordine și siguranță), Ronald Inglehart (1971, 1977) Putem afirma că: „The reconciliation of times along the history of literature implies inevitable changing and alterations”[18] and „allowing humans to become aware of the surrounding world”. [19]

În concluzie, ar trebui regândit rolul credințelor, ideologiilor și viziunilor asupra lumii în geneza și evoluția mișcărilor sociale, și reintegrarea lor într-o nouă abordare, ceea ce ar constitui primul indiciu al depășirii perioadei de tranziție.

BIBLIOGRAFIE CRITICĂ:

- [1] Le Bon, (*Psihologia mulțimilor*, 1895 [1990], p. 14)
- [2] **Ted Gurr**, în lucrarea *Why Men Rebel*, (1970, p.24).
- [3] *Ibidem*, (1970, p. 24, p. 360).
- [4] **Tumer și Killian**, *Collective Behavior(Comportamentul colectiv,1957)* 1964, p. 392).
- [5] **Neil Smelser**, lucrarea *Theory of Collective Behavior, Teoria comportamentului colectiv, 1962*, (p. 11-12).
- [6] **McCarthy și Zald** în articolul „*Resource Mobilization and Social Move-ments: A Parțial Theory*” („*Mobilizarea resurselor și mișcările sociale: o teorie parțială*”), (1977, p. 1218)
- [7] **Doug McAdam** (*Political Process Model*), (1982, pp. 40-43)
- [8] Camelia Plăstoi, IMPORTANCE OF ATTENDING A TRAINING OF TRAINERS PROGRAM FOR TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION, THE ANNALS OF “DUNAREA DE JOS” UNIVERSITY OF GALATI FASCICLE XV ISSN – 1454 – 9832 – 2011, p.84
- [9] Ina Raluca TOMESCU, EDUCAȚIE ȘI APĂRARE NAȚIONALĂ, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, 1/2018, ACADEMICA BRÂNCUȘI”PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.141.
- [10]Olivia-Roxana ALECSOIU, EVALUAREA PERFORMANTELOR RESURSELOR UMANE, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, SUPLIMENT NR.01.4/2017, ACADEMICA BRÂNCUȘI”PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.107.
- [11]Adina TĂTAR, ABORDAREA INTER- ȘI TRANSDISCIPLINARĂ ÎN ARIA CURRICULARĂ MATEMATICĂ ȘI ȘTIINȚE, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, 1/2018, ACADEMICA BRÂNCUȘI”PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.151.
- [12]Roxana DOBRIȚOIU, PRINCIPLE OF TRANSPARENCY OF DECISION-MAKING IN PUBLIC ADMINISTRATION, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, Supplement 2/2017, „ACADEMICA BRÂNCUȘI”PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.45.
- [13]Flavius-Cristian MĂRCĂU, ILLEGALITY OF THE REPRESSIONS DURING THE REVOLUTION OF DECEMBER 1989, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, Supplement 2/2015, „ACADEMICA BRÂNCUȘI”PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.146.
- [14] Andreea-Mihaela Văduva, CERCETAREA-ACTIUNE – METODĂ FOLOSITĂ ÎN DIFERITE DOMENII DE ACTIVITATE, Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale, Nr. 1/2012, p.147.
- [15] Elena-Giorgiana SIMIONESCU, EROAREA DIN PERSPECTIVA DREPTULUI PENAL, Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr. 2/2014 , p.38.
- [16]Laura Magdalena TROCAN, ROLUL CAPITALULUI UMAN ÎN DEZVOLTAREA SOCIALĂ, Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice, Nr.1/2017, p.36.
- [17] Ana-Maria DUDĂU, THE CURRENT LANGUAGE IN THE DEICTICS INSERT, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, Supplement 1/2015, „ACADEMICA BRÂNCUȘI” PUBLISHER, p.174.
- [18]Elena PALIȚĂ, ADAPTING SHAKESPEARE FOR THE STAGE, A THEORETICAL APPROACH, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series,

Supplement 2/2017, „ACADEMICA BRÂNCUȘI” PUBLISHER, ISSN-L 1844 – 6051 ISSN 2344 – 3677, p.165.

[19] Mihaela MANASIA, FROM PERCEPTION TO LANGUAGE, Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series, Issue 2/2014, „ACADEMICA BRÂNCUȘI” PUBLISHER, ISSN 1844 – 6051, p.71.

Tratat de sociologie, Raymond Boudon, Autori J. BAECHLER, F BALLE, P BIRNBAUM, R BOUDON, F CHAZEL, M CHERKAOUI, M CUSSON, E FRTEDEBERG, B VALADE Traducere din franceză de DELIA VASILIU și ANCA ENE,

Serge Moscovici, Epoca mulțimilor: un tratat istoric de psihologie a maselor. Paris. Fayard. 1981.

Michel Foucault, Guvernarea de sine și guvernarea celorlalți, cursuri ținute la College de France (1982-1983), Ideea Design & Print, 2013, traducere de Bogdan Ghiu.

Robert D. Putnam, Robert Leonardi, Raffaella Y. Nanetti, Cum funcționează democrația, Polirom, 2001.

Zygmunt Bauman, Tim May, Gândirea sociologică, Humanitas, 2008.